

Verklighet eller verklighetsflykt

Vad kan ett litet land som Sverige göra för nedrustningen, frågar riksdagsman Yngve Holmberg som deltagit i nedrustningskonferensen i Genève i vår som medlem i den svenska delegationen. Redan i slutet av 1800-talet startades internationella diskussioner om stopp för kapprustning, om fredsbevarande åtgärder och allmän avrustning. Haagkonventionerna 1899 och 1907 om åtgärder för att humanisera krigföringen och Genèveprotokollet 1925 om förbud att använda gaser och bakteriologiska stridsmedel är etapper på vägen. Sedan 1946 har FN årligen diskuterat den allmänna och fullständiga avrustningen. Under de senaste 10 åren har dessutom, då FN ej sammanträder, nedrustningskonferensen i Genève fört överläggningar om icke-rustnings-, rustningsbe-gränsnings- och avspänningsåtgärder. Kommittén har representanter från 25 länder och Alva Myrdal är ordförande i den svenska delegationen vid nedrustningskommittén. De båda kärnvapenländerna Frankrike och Kina deltar emellertid inte i förhandlingarna. Vid sidan av de multilaterala förhandlingarna i Genève står även de sk Saltförhandlingarna mellan USA och Sovjetunionen om en begränsning av de strategiska kärnvapnen. Ur säkerhetspolitisk synpunkt finns det all anledning för Sverige att fortsätta sina insatser i nedrustningsarbetet, även om dessa bara går mycket långsamt framåt.

Det finns inte många politiska områden där det är så lätt att anlägga en pessimistisk syn på utvecklingen som ifråga om resultatet av de under nära ett sekel tillbaka pågående förhandlingarna om stopp för kapprustning, om fredsbevarande åtgärder och om allmän avrustning. Tidsperspektivet bakåt är inte uppmuntrande, och framtiden ger inte plats för allt för ljusa spekulationer.

Redan i slutet av 1800-talet startade internationella nedrustningsdiskussioner – med formuleringar som är lika aktuella idag. En av de dåvarande initiativtagarna var den ryske tsaren Nikolaus II. Så småningom utkristalliserades de sk Haagkonventionerna 1899 och 1907 om åtgärder för att humanisera krigföringen. Den påbörjade nedrustningsverksamheten avbröts emellertid tvärt av det första världskriget, som blev ett illustrativt exempel på hur omänskligt och brutalt kriget var redan på den tekniska nivå som fanns i början av 1900-talet.

År 1925 hade man emellertid hämtat sig, och med världskrigets fasor i minnet träffades överenskommelse bl a i det sk Genève-protokollet om förbud att använda gaser och bakteriologiska stridsmedel. Idag – nära 50 år efteråt – en tidsrymd som avbrutits av ytterligare ett världskrig, diskuterar man fortfarande Genèveprotokollet. Ännu har nämligen USA, som på sin tid var en av initiativtagarna till överenskommelsen, inte ratificerat protokollet. Detta är onekligen ett tecken på trögheten i utvecklingen. På samma gång som man i nedrustningskonferensen i Genève i år

förhandlar om ett mer långtgående förslag om förbud, inte bara mot en första användning av biologiska och kemiska vapen utan även framställning och lagring av sådana, har USA ännu inte hunnit så långt som att godtaga 1925 års Genèveprotokoll.

Efter andra världskriget svarar främst två organ för de multilaterala överläggningarna när det gäller att begränsa produktion och användning av massförstörelsevapen. Sedan 1946 har sålunda FN årligen diskuterat den allmänna och fullständiga avrustningen och de därmed sammanhängande frågorna. Under de senaste 10 åren har dessutom, då FN ej sammanträder, den ovan nämnda nedrustningskonferensen i Genève fört överläggningar om ickerustnings-, rustningsbegränsnings- och avspänningsåtgärder. Nedrustningskommittén i Genève består numera av tjugosex eller – eftersom Frankrike aldrig intagit sin plats – rättare sagt av tjugofem nationer, varav Sverige utgör en.

Resultaten

Helt utan praktiska resultat har naturligtvis inte denna verksamhet varit under de 25 år som gått sedan andra världskrigets slut. Däremot är det svårt att i fysiska mått mäta resultaten. Svårigheten ligger bl a i att finna en relationspunkt för en jämförelse mellan då och nu. För den som dagligen ser hur krig och upprustning dominerar tidningarnas nyhetsidor är det inte lätt att värdera de nedrustningsresultat som nåtts under senare år. Trots detta ger dock en uppräknings av vad som åstadkommit en bild av att det finns starkt

verkande krafter mot en ohejdad upprustning.

Överenskommelse träffades t ex 1963 om partiellt stopp för kärnvapenprov på jorden, i rymden och under vattnet. Året därpå åtog sig USA och USSR att minska produktionen av anrikat uran och plutonium. 1967 skapades förutsättningar för en kärnvapenfri zon för Latinamerika. Samma år förbjöds gruppering av kärnvapen och andra massförstörelsevapen i yttre rymden och på himlakroppar och 1968 tillkom icke-spridningsavtalet, som förbjuder stater som inte hade egna kärnvapen att tillverka eller på annat sätt anskaffa egna kärnladdningar. Förra året slutligen nådde man ett begränsat havsbottenavtal, som syftar till att reservera havsbotten under fritt hav för fredliga ändamål eller åtminstone förhindra en militarisering av havsbotten, men som tv begränsats till förbud att där placera kärnvapen och andra massförstörelsevapen.

Flera av dessa avtal har träffats utanför nedrustningskonferensen i Genève men det nära sambandet mellan de pågående diskussionerna mellan staterna i Genève och dessa resultat kan man inte komma ifrån.

Uppräkningen kunde fortsätta men skulle kanske då ge en något skev bild av verkligheten. Vad det är fråga om är egentligen dellösningar, som framkommit därför att stormakterna ansett dessa ur sina egoistiska maktsynpunkter önskvärda men relativt litet hindrande för sin egen handlingsfrihet. Ibland har säkert också tvingande ekonomiska skäl medverkat till avtalen. En ytterligare begränsning av

värdet av de träffade överenskommelserna ligger i att två kärnvapenmakter, Frankrike och Kina, står utanför dem. Ytterligare kan nämnas att t ex Sovjetunionen inte undertecknat det särskilda kärnvapenmaktsprotokollet med garanti att inte använda kärnvapen mot den latinamerikanska zonen. Inte heller har stormakterna infriat sina löften om ett absolut kärnvapenprovstopp. När det slutligen gäller den på dagordningen aktuella frågan om ett förbud mot att producera och lagra biologiska och kemiska vapen är situationen liknande. Man är från både USA:s och USSR:s sida beslutna att inskränka ett första sådant avtal till att endast gälla biologiska vapen. De för stormakterna än viktigare kemiska stridsmedlen vill man t v kunna disponera över.

Dagens rustningsläge

Sedda ur denna synvinkel är de uppnådda resultaten knappast lysande. När det gäller problem som i första hand berör våra möjligheter att fysiskt och andligt överleva måste emellertid en annan måttstock anläggas. Även små framsteg, om de pekar i rätt riktning och skapar underlag för en vidare utveckling, måste positivt registreras.

Mot varandra står här två helt ojämförbara storheter. I ena fallet måste vi försöka att i känslan och fantasin förstå dimensionen av de faror som hotar oss vid fortsatt upprustning. Vi måste veta vad vi är rädda för, vad vi slåss mot och med vilken materia vi arbetar. Å andra

sidan måste vi rätt värdera – mot bakgrund av vad som eljest kunde ske – de avtal, överenskommelser och förpliktelser som staterna ikläder sig ifråga om begränsning av den ständigt pågående upprustningen eller av utnyttjandet av redan tekniskt tillgängliga massförstörelsevapen.

Redan det första området är svårt att klargöra. Är vi, när det t ex gäller det avgörande massförstörelsevapnet – kärnvapnet – fortfarande bundna till en jämförelse med massdöden i Hiroshima eller Nagasaki eller tänker vi på andra världskrigets systematiska bombningar med traditionella sprängmedel av London och Hamburg?

Det är lätt att glömma och tappa dimensionerna. Idag rör man sig t ex med begreppet megaton då de strategiska kärnvapnen diskuteras. Ett megaton motsvarar en sprängladdning av en styrka om en miljon ton traditionell trotyl. Få människor torde idag kunna föreställa sig den oerhörda förstörelse i liv och material som en kärnvapenladdning om ett megaton kan åstadkomma.

En jämförelse kan ge ökad klarhet. Alla de trotyl- och liknande bomber som det amerikanska flyget använde sig av under hela andra världskriget motsvarar »endast» två megaton. Idag finns det åtskilliga kärnvapenladdningar som var för sig svarar mot det tiodubbla – tjugo megaton. Om man skulle lasta en sådan mängd trotyl på järnvägsvagnar får man ett tåg som sträcker sig från Nordkap till Nordafrika. Både USA och USSR skulle enligt denna beräkningsgrund kunna ställa upp flera dylika »tåg». Det vore onekligen – om

man det skulle vilja – ett effektivt sätt att dela Europa efter t ex 15:e longituden.

Slutsatsen är att de två supermakterna idag har nästan astronomiska kvantiteter förstörelsemedel att tillgå och att de i själva verket behöver behålla endast en bråkdel av dessa för att ändå kunna tillintetgöra varandra och sin omgivning.

Nedrustningens möjligheter

Behovet av nedrustningsansträngningar och betydelsen av uppnådda resultat bör ses mot denna bakgrund. Behovet kan lätt avfärdas. Det är främst en fråga om viljan att överleva. Än så länge är livsvilja och framåtanda fast rotade egenskaper hos den enskilde individen – även om den senare egenskapen i vissa grupper tycks ha blivit litet anfrätt av efterkrigstidens inrikes- och utrikespolitiska turer; inte minst inom vårt eget land.

Effekten av de resultat som uppnåtts för att förhindra att livet utplånas av tillgängliga eller framtida massförstörelsevapen kan däremot diskuteras. Även de som under många år positivt medverkat till att nå resultat tycks idag tvivla. Så har t ex ordföranden i den svenska delegationen vid nedrustningskommittén i Genève, Alva Myrdal, i en intervju för en tid sedan i svensk press förklarat att den rådande situationen vid nedrustningskonferensen måste betecknas med ordet »konkursstämning». De resultat som nåtts under de tio åren kommittén arbetat ansåg hon vara skrämmande magra. Det kommande förbudet mot att placera kärnvapen på havsbotten – som den svenska riksdagen skall

ta ställning till i höst – karakteriserades som ett slags skönhetsmedel, som såg snyggt ut, men som kärnvapenmakterna kunde kosta på sig.

Visst kan man i första ögonblicket förstå en lätt desillusionerad ordförande i en nedrustningsdelegation, och man kan också instämma i kravet på att det nu i första hand gäller att få till stånd ett fullständigt förbud mot alla kärnvapenprov och ett stopp för inte endast biologiska utan även kemiska stridsmedel. På dessa punkter torde en bred samstämmighet föreligga i den svenska opinionen. Detta gäller inte minst den turordning, i vilken de olika åtgärderna bör realiseras. Först totalt kärnvapenprovstopp, som för övrigt ingick som ett mer eller mindre uttalat åtagande från stormakternas sida då de stater som saknade kärnvapen genom icke-spridningsavtalet förpliktade sig att låta bli att anskaffa sådana kärnvapen. Därefter, eller parallellt därmed, ett förbud mot både biologiska och kemiska stridsmedel. Helst borde endast ett avtal som täcker båda dessa vapen träffas. Går inte detta att nu åstadkomma kan det vara motiverat att börja med de biologiska förstörelsevapnen. Detta har också tidigare varit USA:s ståndpunkt, till vilken USSR anslutit sig. En lösning bör därför nu kunna nås. Från de mindre nationernas sida är det viktigt att man icke låter sig åtnöjas med ett avtal som endast behandlar de biologiska vapnen. Ett sådant kan knappast anses innebära någon uppoffring för stormakterna. Därför bör på något sätt även de kemiska vapnen tas med i ett

kommande avtal, t ex genom att de fördragsslutande länderna – läs stormakterna – åtager sig att inom en nära framtid diskutera sig fram till ett förbud mot att framställa och lagra även kemiska stridsmedel.

Om man skall vara pessimist eller optimist inför de framtida nedrustningsresultaten låter sig emellertid inte besvaras endast genom en allmän sammanfattning av vad som skett eller kommer att ske på nedrustningens och avspänningens område. Här har f ö endast nämnts de multilaterala överläggningar som pågår och helt utlämnats t ex de av många som mycket viktiga ansedda SALT-förhandlingarna, alltså USA:s och USSR:s pågående diskussioner om en begränsning av de strategiska kärnvapnen. Hur man än räknar upp och sammanfattar resultaten kvarstår dock att de konkreta nedrustningsåtagandena endast är mycket marginella. Detta gäller över hela fältet, de konventionella vapnen, kärnvapnen eller andra massförstörelsemedel, som en ny teknik ständigt föder. Någon väsentlig minskning i stormakternas förmåga att vid ett krig utplåna varandra och andra länder har inte åstadkommit. Skulle USA och USSR vid SALT-förhandlingarna begränsa antalet kärnladdningsstridsspetsar för offensiva långdistanskärnvapen till 2 000 på varje sida, har de båda länderna ändå tillräcklig styrka – var för sig – att nära nog ödelägga stora delar av världen.

Sveriges roll i arbetet

Nedrustningsarbetets betydelse måste där-

för sökas på annat håll. Dag Hammarskjöld uttryckte situationen så att »själva studiet av nedrustningsfrågorna kan bli vägen att uppnå framsteg mot större internationellt samförstånd». Denna sidoeffekt av nedrustningsförhandlingarna är troligtvis än så länge den viktigaste. De djupgående undersökningar av rustningsmaskineriet och kontrollfrågorna, som följer i nedrustningsförhandlingarnas spår, har säkert verkat dämpande på stormakternas eventuella vilja att föra en mer äventyrlig politik. Att i varje ögonblick ha så fullständig kunskap som möjligt om den andra partens intentioner har blivit ett inslag i stormakternas nationella säkerhetspolitik. En annan effekt är att nedrustningsförhandlingarna kan användas av nationerna för att bygga upp deras internationella prestige. Stormakternas agerande följs med minutiös noggrannhet. Intar en nation – och framför allt en stormakt – konsekvent under längre tid en negativ attityd mot framförda förslag om avspänning och begränsning av upprustning mister landet i prestige. Får omvärlden däremot intrycket av att någon av stormakterna verkligen lägger sig vinn om att finna konstruktiva lösningar på nedrustningsområdet ökar dess prestige och därigenom dess politiska makt. Förhandlingarnas betydelse från prestigeupbyggande synpunkt för de enskilda länderna har särskilt under senare år blivit allt viktigare.

Vad beträffar Sveriges insatser i nedrustningsarbetet och dess värde för vårt land kan vi, liksom alla småstater, konstatera att varje åtgärd, som leder till en be-

gränsning av staternas handlingsfrihet i fråga om tillverkning och utnyttjande av massförstörelsevapen, är för oss gynnsam ur säkerhetspolitisk synpunkt. Våra både kvalitativt och kvantitativt betydande insatser, framför allt under de tio år nedrustningskonferensen i Genève arbetat, har därför klart tjänat nationella säkerhetspolitiska syften. Därför finns det all anledning för oss att även i fortsättningen söka spela en så framträdande roll som möjligt i de skilda och skiftande former i vilka internationell nedrustningsverksamhet bedrivs.

Intresset och aktiviteten från de små staternas sida för avspännings- och nedrustningsåtgärder får inte mattas endast på grund av att den gamla sanningen gäller, att det främst och ibland uteslutande är stormakterna som avgör om konkreta resultat kan nås eller inte. De maktpolitiska sidoeffekterna av de kontinuerliga överläggningarna medverkar ändå till att på längre sikt begränsa stormaktens möjligheter att sätta sig över en av flera stater uttryckt internationell viljeinriktning avsedd att dämpa den fortgående upprustningen.